

Мс Дејан Д. АНТИЋ
Филозофски факултет
Универзитет у Нишу

УДК 327(497.11:497.2)
- прегледни научни рад -

ПОГЛЕД НА СРПСКО-БУГАРСКЕ ОДНОСЕ С КРАЈА XIX И ПОЧЕТКА XX ВЕКА*

Сажетак: *Корени српско-бугарских веза датирају још из средњовековног периода. Турским освајањем дела југоисточне Европе, политички контакти Срба и Бугара били су прекинути. Нови облици сарадње постају све интензивнији током XIX века. Српско-бугарски односи у XIX и на прагу XX века крећу се од узајамне подршке у борби за националну еманципацију и независности двеју нација, која се манифестовала на дипломатском, економском и културно-просветном плану, све до затезнутости, политичких несугласица, пропагандних ратова и отворених војних сукоба. У раду се бавимо анализом српско-бугарских односа од од Велике источне кризе (1875-1878), преко Српско-бугарског рата 1885. године и проблема везаних за решавање Македонског питања, све до завршетка Првог светског рата и потписивања мировног уговора између Краљевине СХС и Краљевине Бугарске у париском предграђу Неји сир Сен. Анализирајући поједина важна политичка и геополитичка питања која су се наметала у међудржавним контактима двеју земаља у наведеном периоду, покушали смо да укажемо на сву замршеност и комплексност српско-бугарских односа, од којих су у великој мери зависиле стабилност и безбедносне прилике на Балканском полуострву.*

Кључне речи: *Српско-бугарски односи, уговор, рат, влада, територија.*

Односи српског и бугарског народа не почињу са XIX веком. Они датирају још из времена њихових раних средњовековних државних творевина. Укљештене између Византије и Угарске, српске и бугарске земље су се ефикасно развијале, одолевајући многобројним искушењима. Доласком династије Немањића на чело српске државе, њени додирни са Бугарском постају видљивији. Свети Сава је умро у Трнову, средњовековној престоници бугарске, а мошти Светог краља Милутина налазе се у цркви Свете Недеље у садашњој бугарској престоници Софији. Квалитет односа постигнут је и бројним браковима између српског и бугарског племства, док је православна вера представљала важан кохезивни фактор. Пред најездом

---

* Рад је урађен у оквиру пројекта *Традиција, модернизација и национални идентитет у Србији и на Балкану у процесу европских интеграција (179074)*, који финансира Министарство просвете и науке Републике Србије.

Турака српско-бугарска повезаност јача, а после пада Трнова, бугарска интелигенција проналази уточиште у Моравској Србији. Крај XV века српски и бугарски народ дочекали су у турском ропству које је трајало неколико столећа (Антић, 2013а: 167).

Почетак XIX века карактерише национално буђење хришћанских народа Европе, према којем српски и бугарски народ не остају индиферентни. Најпре се међу Србима распламсава тежња за националним ослобођењем, и они подижу заставу устанка против Османске царевине. Нова реалност на Балкану упућује их на сарадњу са православним народима Балканског полуострва – између осталих и са бугарским народом. Тиме се обнављају старе везе и започиње нова епоха у српско-бугарским односима током XIX века, о чему постоје бројни историјски извори и опширно писање домаће историографије.

На Бугаре се у време Првог српског устанка гледало као на народ који је Србима близак по вери, језику, обичајима и бројним историјско-традиционалним карактеристикама, те је све то допуштало могућност сарадње и заједничког деловања. Нарочит значај придаван је важном геостратешком положају оног дела Балканског полуострва насељеног бугарским живљем. Сличан поглед према бугарским земљама имао је и кнез Милош Обреновић. О посебном утицају који је кнез Милош преко својих агената имао у западним крајевима Бугарске сведочи и чињеница да је Филики Хетерија, иначе тајно удружење грчких патриота основано у Одеси 1814. године (Alison – Phillips, 1897: 20-21) у својим плановима о уништењу турског поретка и власти на Балкану (1817-1820), управо Милоша видела као особу која може помоћи у подизању устанка на овим подручјима. Његове интензивне везе са Бугарима уочљиве су и по томе што су под видом трговине у Србију долазили трговци из средишних крајева Бугарске и обављали своје послове са кнежевим конаком у Крагујевцу (Антић, 2013а: 168-169). Наравно, радило се о добро организованој обавештајној мрежи којој је академик Стојанчевић посветио и књигу под насловом *Обавештајна служба у Милошевој Србији* (Стојанчевић, 2004: 146). Чак су и политички кругови тадашње Европе српски и бугарски народ посматрали као веома сличне. Ова два суседа исте вере, сличних језика, подвргнути истој туђинској доминацији, имали су свест о јединству јер су контакти међу њима били израженији него контакти са осталим јужнословенским народима. Разлике у етничком погледу нису свуда испољаване. Између области које су насељавали српски и бугарски народ постојао је чак и један географски појас у којем су њихове етничке особине продирале једне у друге и стапале се (Цвијић, 1931: 14).

Врхунац српске подршке бугарском народу догађао се за време владавине кнеза Михаила Обреновића. Период његове власти може се окарактерисати као период живе дипломатске активности на успостављању политичке сарадње Србије са осталим балканским и европским народима. Кнез Михаило је имао одличну сарадњу са представницима бугарског народа, а нарочито са бугарском емиграцијом у Румунији. Подршка коју је он пружао бугарском народу била је велика и често је производила веома непријатне притиске на Србију од стране Порте, али и Аустрије, Енглеске, Русије (Антић, 2013а: 174-176).

Важно је истаћи и то да је бугарска економија већ средином XIX века имала значајну корист од независности и аутономије Србије. Живи трговински односи Бугара са суседима омогућавали су њиховом сељаштву да преживи и да постепено формира слој бугарске земљопоседничке буржоазије. Тако образована нова бугарска буржоазија постала је носилац значајне улоге у борби за националну слободу. Она је користећи своје сопствене институције, занатске еснафе и удружења, финансирала школе, културно-просветна друштва и покрете, те на тај начин додатно утицала на јачање бугарске националне свести и потребе коначног ослобођења (Gleni, 2001: 121; Антић, 2013а: 177-178).

Са економском снагом бугарске буржоазије почели су да расту њени ослободилачки, али и територијални апетити. Две године након смрти кнеза Михаила Обреновића, Бугари активирају своју црквену организацију познатију под именом „Бугарска егзархија“.¹ Радило се о националној црквеној организацији, која је била непризната од стране Цариградске патријаршије и чији је јавно промовисан циљ био ослобађање од грчке духовне превласти. Како би умањила утицај Грка, Порта је одобрила функционисање Егзархије на огромном делу територија тадашње европске Турске, између осталог и на територији још неослобођених јужних српских крајева (Хаџи-Васиљевић, 1913: 6-9). Шта је био резултат? Под плаштом дехеленизације и борбе против духовне превласти Цариградске патријаршије започиње у почетку софистициран, а касније потпуно отворен процес бугаризације словенског живља на просторима Старе Србије и Македоније. Егзархија врло брзо губи своју духовну улогу и постаје инструмент, механизам асимилаторске политике конструисане од стране дела бугарске политичке и економске елите. Дакле, не од стране обичног бугарског народа, већ од стране трговачке олигархије. Због тога време после смрти кнеза Михаила и стварања Бугарске егзархије можемо сматрати периодом када су српско-бугарски односи кренули једном силазном путањом и бивали све напетији.

Нова фаза у српско-бугарским односима долази са српско-турским и руско-турским ратовима вођеним од 1875. до 1878. године. У завршним ратним операцијама против Турске, српске трупе напредовале су у правцу Видина и Софије како би у софијском пољу извршиле пресецање турских јединица из северозападне Бугарске (Стојанчевић, 1986: 20). После ратних операција на ослобођеним територијама започело је и формирање цивилне власти. Треба нагласити и то да је на територији коју је од Турске ослободила српска војска, становништво исказивало захвалност и оданост владару Кнежевине Србије. Осим отворене захвалности, јавила се и тежња становништва пограничних предела из кулске, видинске, белградичке и берковачке казе за прикључење Србији.² Разлоге таквом расположењу треба тражити у привлачности слободног сељачког поседа у Србији и укидању свих

---

¹ Църковно – народният събор 1871. г. Документален сборник. Съставителство и редакция: Х. Темелски, София 2001, 38-40.

² Србија 1878. Документи. Приредили: М. Војводић, Д. Живојиновић, А. Митровић, Р. Самарџић, Београд 1978, док. бр. 43, стр. 64-65.

пореза на просторима које је држала српска војска, за разлику од простора који су били под бугарско-руском привременом управом и у којима су задржане постојеће аграрно-правне обавезе (Самарџић, 2008б: 23, 31-32). Још важнији разлог, свакако, био је и етнички карактер народа ових простора јер код једног дела становништва није постојала јасно дефинисана национална свест.

Упркос жељама, петицијама и захтевима народа из пограничних области и упркос заузимању српске владе и реалном стању на терену, судбина балканских држава и њихових граница препуштена је великим силама. Ратовање на Балкану између Русије и Турске окончано је потписивањем Санстефанског мировног уговора 3. марта 1878. године. Потписивање овог документа изазвало је огромно незадовољство у Србији јер је њиме Турска била приморана од стране Русије да прихвати стварање велике бугарске државе од Дунава до Егеја и од Црног мора до Охрида. Према руским плановима Велика Бугарска требало је да обухвати и територије које је ослободила српска војска што је изазвало револт код Срба.³ Текстом уговора у Санстефану српска војска је била у обавези да 15 дана након потписивања споразума напусти територије које према том документу нису припале Србији. Видински губернатор тражио је од српских снага да напусте Пирот, Трн и Врање (Војводић 2007: 53). Без обзира на то што су се српске власти трудиле да покажу како се ради о чистој српској територији која се откида од српског националног тела, Русија је имала за циљ ширење своје интересне сфере ширењем граница нове бугарске државе на Балкану.

Поставља се питање како то да Русија, која је била савезник Србије почетком XIX века и својим дипломатским и војним акцијама помагала српску борбу за независност, сада толико агресивно заступа интересе Бугара. Пре свега, одговор треба тражити у географском фактору. Бугарска је географски ближа Русији од Србије па је и спровођење руског плана да преко сателитске Велике Бугарске загосподари источном половином Балканског полуострва било остварљивије. Пут Русије у Цариград водио је кроз Бугарску, а не кроз Србију. У састав Велике Бугарске, поред Кнежевине Бугарске и Источне Румелије требало је да уђу још и територија Старе Србије, Македоније и добар део Тракије (Јовановић, 1901: 2; Самарџић, 2008б: 33). Оваквим одлукама уговор у Сан Стефану директно је произвео погоршање српско-бугарских односа.

На конгресу одржаном у Берлину јун/јул 1878. године европске силе нису дале сагласност Санстефанском документу. Уместо Велике Бугарске на територији северно од планине Балкан створена је Кнежевина Бугарска⁴, док су преостале области остале под контролом Турске под именом Источна Румелија. Српска дипломатија на челу са Јованом Ристићем успела је да обезбеди проширење територија Кнежевине Србије за четири округа:

---

³ Међународни уговори Црне Горе 1878 – 1918. Зборник докумената са коментаром, приредили: Г. Перазић, Р. Распоповић, Подгорица, 1992, 29-30, 110-111.

⁴ Централен државен архив (= ЦДА), Фонд 173к, опис 6, архивна единица (= а. е.) 3116, лист 1-22.

Нишки, Пиротски, Топлички и Врањски, чиме је привремено решено питање јужних и југоисточних српских граница (Попов, 2008: 232). Може се рећи да је одлукама Санстефанског мировног уговора и њиховим корекцијама на Берлинском конгресу и дефинитивно завршена фаза искрене српско-бугарске сарадње у XIX веку. Период који је наступао представљао је време перманентне напетости и сукобљавања.

Допринос погоршању српско-бугарских односа дао је и спор Србије са бугарским монасима који су запосели манастир Хиландар, царску лавру Немањина. Овај сукоб са бугарским свештенством обележио је другу половину XIX века. Митрополит Михаило је покушавао да својим залагањем код патријарха Јоакима III покрене и реши Хиландарско питање. Он је указивао на потребу да се царској лаври врати њен српски карактер и да манастирска управа из руке Бугара пређе под контролу српских монаха (Самарџић, 2008а: 205). Ваља напоменути да сукоб око Хиландара није било једино црквено питање које је представљало камен спотицања Срба и Бугара. Бугарска егзархија отворено је радила на десрбизацији црква и манастира чији су ктитори били српске средњовековне велможе и владари.

У спољно-политичком погледу осамдесетих година XIX века напетост између Београда и Софије је расла. После неуспешне Тимочке буне вође и инспиратори побуне народа пронашли су уточиште у суседној Бугарској (Вучковић, 1956: 7). Један за другим низали су се проблеми – од емигрантског, Берговског до економског питања (Самарџић, 2004: 249-250). Бугарске царинске тарифе на српску робу биле су превелике, што је онемогућило српски извоз. Доведено је у питање и успостављање железничких веза између Ниша и Софије. Врхунац супротстављених односа српске владе и Бугарске догодио се 14. новембра 1885. године, када јој је Србија због уједињења Кнежевине Бугарске и Источне Румелије (у чему је видела кршење одлука Берлинског конгреса) објавила рат (Чубриловић – Ћоровић, 1938: 137-138). Била је то историјска грешка краља Милана. Резултати српске војске у поменутом сукобу били су катастрофални. После пораза у бици на Сливници (Јовић – Атанасковић, 1983: 72-76), српски команданти дивизија су због пада борбеног духа војске и недостатка муниције инсистирали на склапању мира. Уз посредовање Аустроугарске, српско-бугарски рат, неславна авантура краља Милана, био је окончан потписивањем мира у Букурешту, 19. фебруара / 3. марта 1886. године.⁵

Краљ Милан и напредњачка влада су у уједињењу Бугарске налазили разлог за политичка и војна сукобљавања са својим источним суседом. Они су своју политику оправдавали тиме што би се променом равнотеже успостављене на Берлинском конгресу у корист Бугарске онемогућило остваривање српских интереса у Македонији. Ипак, српска јавност крајем XIX века, ма колико страначки подељена, није могла да разуме разлоге оваквог сукоба. Рат који је вођен крајем 1885. године имао је добрим делом освајачки карактер, што није било у складу са ослободилачким духом српског

---

⁵ Balkanski ugovorni odnosi 1876 - 1996, I, 1876 – 1918, priredio M. Stojković, Beograd 1998, док. бр 61, стр 198.

народа. Иако потцењиван од стране српског руководства, бугарски народ је у новембру 1885. године бранио државу. Стога је и разумљив борбени елан бугарских војника насупрот паду борбеног духа код Срба.

Последњих година XIX столећа паралелно са заоштравањем политичко дипломатских контаката Београда и Софије, трајао је жесток српско-бугарски пропагандни рат на тлу Старе Србије и Македоније. Србија је у односу на Бугарску касније кренула са својим културно-пропагандним радом, али су резултати њеног деловања у Косовском и Битољском вилајету били успешни (Антић, 2013б: 322). Такво стање ствари изазвало је револт код Бугара који ће већ после 1897. године приступити решавању Македонског питања по новом образцу. Нови образац подразумевао је непрестане упаде комитских чета са територије Бугарске на територију Старе Србије и Македоније и дестабилизацију региона. Оно што свештенство и јерарси Бугарске егзархије нису успели да постигну пропагандним радом, требало је да доврше комитске чете употребом силе и оружја (Антић, 2014в: 165). Као и по питању пропагандног рада, Срби су каснили са формирањем оружаних чета. Тек када се званични Београд суочио са озбиљном претњом по биолошки опстанак својих сународника на тлу Македоније и Косова и Метохије власти Краљевине Србије прећутно одобравају српску четничку акцију са циљем заштите сопственог народа од турског и бугарског терора (Јовановић, 1938: 157). У борби за Македонију посматрана кроз призму српско-бугарских односа разликујемо две фазе: прву од 1897. до 1903. године, коју је обележила политика присилне бугаризације словенског становништва под паролом борбе против Турске, и другу, од 1903. до 1912. године, коју поред бугарске карактеришу и српска и грчка оружана акција. У таквим околностима Македонија и источни делови Старе Србије постали су поприште најкрвавијих герилских борби.

Схвативши да се кључ решења македонског питања, као дела много обимнијег и комплекснијег Источног питања у Европи, не налази ни у Београду ни у Софији појединачно, и да ће само удружене балканске државе моћи да се носе са измрцвареним али још увек функционалним и живим Османским царством, српско и бугарско политичко руководство приступају склапању војно-политичког савеза који има за циљ коначно ослобођење територија под турском окупацијом (Антић, 2014б: 21). У преговорима који су претходили склапању савеза, бугарски политичари и официри непрестано су инсистирали на томе да у писању нових граница након завршетка рата са Турцима њима мора припасти лева обала Вардара. Због опасности која је Србији претила од стране Двојне монархије и повећане спирале насиља над православним живљем у Старој Србији и Македонији, министар спољних дела српске владе Милован Миловановић одлучио је да направи компромис са бугарском страном (Ђорђевић, 1960: 474-475). Споразум је потписан 13.

марта 1912. године, а допуњен Војном конвенцијом у мају.⁶ Према потписаном документу питање територије Македоније требало је бити решено тако што би Србији у случају рата припала неспорна зона на северу и западу од Шар-планине, а Бугарској неспорна зона источно од Родопа и реке Струме. Средишна област била би уз арбитражу руског цара подељена дијагоналном линијом Крива Паланка – Охридско језеро.⁷

Након завршетка Првог балканског рата српске снаге су контролисале добар део Вардарске Македоније. Док су бугарске трупе напредовале према Тракији, потпомогнуте српским јединицама у операцијама за освајање Једрена (Ђуришић, 1998: 172), српска војска је поразила Турке на Куманову, код Прилепа и Битоља и без савезничке помоћи у потпуности завладала левом и десном обалом Вардара. Суочена са немогућношћу остваривања ратних циљева на Северу Албаније и свесна да је без ичије помоћи њена војска протерала Турке из Македоније и Старе Србије, као и да су јединице Друге српске армије на челу са ђенералом Степом Степановићем дале свој максимум у савезничкој акцији освајања Једрена, српска влада и Врховна команда нису желеле да препусте територију са леве обале Вардара Бугарима.⁸ Незадовољна одлукама Лондонског мировног уговора склопљеног 30. маја 1913. године који није променио статус Вардарске Македоније у корист Бугарске,⁹ Софија је без објаве рата напала положаје српске војске на Брегалници и започела Други балкански рат (Антић, 2014б: 32). После једномесечних борби Бугарска из овог рата излази као потпуни губитник. Мировни уговор потписан у Букурешту 31. јула 1913. године за Софију је подразумевао губитак Добруце и делова Тракије, док је вардарска Македонија дефинитивно припала Краљевини Србији.¹⁰

Успех Србије у Балканским ратовима и њена трансформација од мале балканске Краљевине у респектабилног војно-политичког фактора на Балкану били су у директној супротности са геополитичким интересима Беча и Берлина. Краљевина Србија 1914. године постаје физичка препрека пангерманској идеји продора на исток, што доводи до избијања Првог светског рата (Антић, 2014а: 171). За време ратних операција аустроугарских снага против Србије током 1914. године Бугарска је у војном смислу глумила неутралност водећи притом преговоре са Централним силама. Њен захтев био је јасно дефинисан. Софија је тражила контролу над вардарском Македонијом и територијама југоисточне Србије које су њени политичари називали још и Западним бугарским покрајинама (Роровић, 1980: 107).

---

⁶ История на българите 1878-1944 в документи, Том II, *Съставителство и редакция*: В. Георгиев, С. Трифонов, София 1996, 11-12, 16.

⁷ Документи о спољној политици Краљевине Србије 1903-1914, књ. V, св. 1, 1/14. јануар – 14/27. јули 1912, приредио: М. Војводић, Београд 1984, док. бр. 168, стр. 378.

⁸ Документи о спољној политици Краљевине Србије 1903-1914, књ. VI, св. 2, 1/14. април – 30. јуни/13. јули 1913, приредио: Д. Лукач, Београд 1981, док. бр. 35, стр. 140-141.

⁹ Знаменита документа за историју српског народа 1538–1918, приредили: Д. Микавица, В. Гавриловић, Г. Васин, Нови Сад 2007, док. бр 74, стр. 373 – 375.

¹⁰ ЦДА, Фонд 284к, опис 2, а.е. 217, лист 1-16.

Политичко-дипломатске односе Београда и Софије тада карактерише отворена бугарска нетрпељивост. Свој антисрпски став Софија није могла да сакрије ни у односима са другом српском државом, Црном Гором. Почетком 1914. године дошло је до захлађења дипломатских односа између Софије и Цетиња, да би 22. априла 1914, бугарска влада донела одлуку о укидању свог посланства у Црној Гори. Одлука је предвиђала и да ће бугарски поданици у тој земљи после укидања њиховог дипломатског представништва, своје послове завршавати преко аустријског посланства.¹¹ Такав (не)дипломатски потез довољно је сведочио о спољнополитичком курсу Софије. Остало је само питање времена и погодног тренутка када ће Бугарска директно ући у фронт против Србије.

Оружани упади бугарских комитета на територију Македоније, врше ни су константно још од јесени 1913. године. Током 1915. године те акције попримиле су шири карактер јер се у четама формираним и опремљеним у Бугарској налазио и одређен број турских добровољаца и аустроугарских официра. Почетком априла 1915. догодио се силовит нартај бугарских комитета на српске граничне положаје недалеко од Струмице и Валандова, познатији као „Валандовски покољ“. Он се збио на Велики петак 2. априла 1915. године када су бугарске снаге прешле српско – бугарску границу на седам места у дужини од 34 км, опколиле све карауле и пограничне страже и притом ликвидирале све српске граничаре.¹² Званична Софија никада није признала своју одговорност за напад у Валандову, већ је за свирепа убиства граничара оптужила локалне чете (Соколовић, 1995: 74).

Коначно су маске пале 6. септембра 1915. године, када је Краљевина Бугарска склопила савез и војну конвенцију са Централним силама. Према том споразуму, Бугарској је обећано територијално проширење на рачун Србије од 52.000 квадратних километара и 2.648.168 становника (Авгамовски, 1985: 169-170). Месец дана касније започела је нова непријатељска офанзива удружених немачких, аустроугарских и бугарских снага, која је српску војску приморала на повлачење. Србија је почетком 1916. године била окупирана (Радојевић–Димић, 2014: 199). На прагу 1916. године Беч и Софија су успоставили потпуну контролу над Србијом и започели са формирањем система окупационе власти. Освојена територија подељена је између Аустроугарске и Бугарске. Од 1. јануара 1916. године аустроугарски део био је у управном погледу познат као Генерални гуверман Србије, док је бугарска практично извршила анексију источне и јужне Србије. Она је свој ратни плен поделила на две војноуправне области, Моравску (или Поморавијата) и Македонску. Центар Моравске области, која је обухватала целу источну и јужну половину Србије у границама до 1912. године био је у Нишу, а центар Македонске области у Скопљу. Шест нових округа бугарске окупационе управе били су: Нишки, Врањски, Пиротски, Зајечарски,

---

¹¹ Политика, 23. април 1914, бр. 3691, 2.

¹² Политика, 12. април 1915, бр. 3997, 1.

Ђупријски и Пожаревачки. Главну власт у окрузима имала је бугарска војска. Са њеним доласком у свим окрузима била је суспендована важност српских закона и све установе нашле су се у рукама бугарских чиновника (Стојанчевић, 1988: 57).

Заузети крајеви Србије од стране бугарске елите нису сматрани освојеним областима. Бугари су њих третирали као ослобођене крајеве или бугарске „западне“ покрајине. При томе је Софија била убеђена да је Србија као држава 1915. године заувек избрисана, и да у „ослобођеним“ крајевима уопште нема Срба, већ да се ради о „старим Бугарима“ које је српска власт асимилувала и над којима је спроведена србизација (Хаџи–Васиљевић, 1922: 4). Због тога је према схватањима бугарске Врховне команде режимом чврсте руке у новим крајевима требало неутрализовати и уништити све што подсећа на Србију. Трбало је Моравској области наметнути чист бугарски карактер. Претворити је у Моравску Бугарску. Са тим циљем у окупираним крајевима Србије била је забрањена употреба српског језика, а они који су се супростављали процесу бугаризације свирепи су ликвидирани. Сурдулица је најбољи пример шта се дешавало људима који су одбили да прихвате нови идентитет. Велики број цивила међу којима је било доста образованог света (лекари, учитељи, професори, свештеници, трговци, занатлије) одвођени су из својих места под изговором да ће бити интернирани и на путу интернације завршили су у сурдуличким јамама и дубодолинама. У Сурдулици су биле стациониране II и V чета 42. бугарског пука, које су касније појачане и X четом. За команданта места именован је Нестор Симеунов, родом из Трнова. Сурдулички Извршни одбор био је најугицајнији међу свим бугарским одборима на југу Србије, док је Сурдулица као центар за ликвидацију изабрана због свог географског положаја, јер се налазила између врањских и косовских предела са једне стране и Софије са друге. Путем кроз Сурдулицу, спровођени су заробљени Срби из врањског, топличког, приштинског, кумановског и осталих крајева (Хаџи–Васиљевић, 1922: 71).

Терор и окупација Србије трајали су пуне три године. У освит 1918. године политичко-безбедносна ситуација у Софији постала је сложенија. Бугарски политичари попут Александра Стамболијског јавно су почели да доводе у питање како морални мотив бугарског учешћа у рату, тако и шансу за победу. У бугарској војсци све више се осећао умор и засићеност борбом. Средином 1918. борбени дух бугарског војника почео је константно да опада, а земља се суочавала са све израженијом политичком кризом (Божилов–Попов, 2008: 296, 287). Упоредо са тим офанзивна дејства савезничких снага на Солунском фронту после дугог и исцрпљујућег рововског рата обновљена су и дала су резултате. Због политичког хаоса у земљи, као и успеха српске војске на Солунском фронту, Софија је била приморана да затражи склапање примирја.

Односи Београда и Софије у тренутку склапања примирја били су изузетно лоши. Бугарски војници су за собом оставили пустош, јаме, лешеве и згаришта. Ниједан политичар у Србији није био спреман да се помири са таквом варварском политиком суседне државе и војске. Сви су тражили

одштету и казну. Скоро годину дана након обуставе ратних дејстава против Бугарске, 27. новембра 1919. године у париском предграђу Неји сир Сен, између земаља Антанте као победника у Првом светском рату и поражене Бугарске са друге стране склопљен је уговор о миру. Према Нејском уговору Бугарска је имала да преда знатне територије – највећим делом у западној Тракији, као и територију јужне Добруце, која је дефинитивно припала Румунији. Србија је на терет ратне штете добила територијално проширење у областима Цариброда, Босилеграда и Струмице, а извршена је и мања територијална исправка у долини Тимока у корист Краљевине СХС (Попов, 1995: 136).

Потписивањем уговора у Нејиу, Бугарска се одрекла свих права и правних основа на поменути територијама које су јој одузете. Осим територијалних губитака војна сила Бугарске редукована је на минимум. Прописано је и да Бугарска плати репарације од 445 милиона долара, као и да врати архиве, књиге, уметничке и друге вредне предмете које је њена администрација отела у Србији. Међутим, касније је Бугарској отписано око $\frac{3}{4}$ дуга у новцу, док питање повратка књига и предмета од вредности никада није било решено.¹³

После Версаја, односи Београда и Софије остају затегнути. Тадашњи бугарски интелектуални кругови, као и њена историографија, често су истицали мисао да је на Париској конференцији о миру царевао принцип „тешко побеђенима“ и да је Бугарска била озбиљно оштећена уговором из 1919. године. Такво тумачење стања не треба да делује зачуђујуће ако имамо на уму да је и после уклањања ратног режима и доласка владе Александра Стамболијског, званична Софија тврдила како ће јој територије одузете на име ратне штете бити враћене. Власти у Београду нису придавале значај оваквој реторици својих суседа јер су биле преокупирани изградњом државе Јужних Словена. Опијени југословенском идејом српски политички кругови запоставили су питање ратне одштете коју је Бугарска била у обавези да измири према Србији. Појединци су чак веровали да ће и Бугарска једног дана постати део велике јужнословенске породице. Њихово веровање на најбољи могући начин илуструје текст тадашњег „полуслужбеног“ дневног гласила, *Политика* од 4. децембра 1919. године у којем је све објашњено речима: „Крајеви који су нам припали Нејским Уговором о миру остају заувек наши. О томе више не може бити никакве сумње, и људи из Софије чине врло рђаву услугу становништву које је до скоро било под њиховом управом, ако га о супротном уверавају. То ипак не значи да Цариброд, Босилград и Струмица неће опет једног дана бити у истој држави са Софијом, Пловдивом и Варном. На против, ми у то најдубље верујемо, онако исто као што смо веровали да ће Београд, Загреб, Сарајево, Љубљана, Цетиње и Битољ бити под једном скиптром у време када је цео свет то сматрао као маштарију.“¹⁴

---

¹³ Jugoslavija 1918 – 1984 (zbirka dokumenata), priredili: B. Petranović, M. Zečević, Beograd 1985, 150;

¹⁴ Политика, 4. децембар 1919, бр. 4253, 1.

Колико је одрицање од аутохтоне српске државотворне идеологије зарад југословенске магле коштало српски народ у контексту српско-бугарских односа добрим примером сведоче дешавања која су уследила након убиства краља Александра Карађорђевића у Марсељу 1934. године и нова страдања српског народа јужне и југоисточне Србије током Другог светског рата.

Необјављени извори

1. Централен државен архив – Софија: Фонд 173к: Народно събрание (НС) 1856–1948.
2. Централен државен архив – Софија: Фонд 284к: Министерски съвет (МС) 1879–1945.

Објављени извори

1. *Balkanski ugovorni odnosi 1876 - 1996, I, 1876 – 1918*, priredio M. Stojković, Beograd 1998.
2. *Документи о спољној политици Краљевине Србије 1903-1914*, књ. VI, св. 2, 1/14. април – 30. јуни/13. јули 1913, приредио: Д. Лукач, Београд 1981.
3. *Документи о спољној политици Краљевине Србије 1903-1914*, књ. V, св. 1, 1/14. јануар – 14/27 јули 1912, приредио: М. Војводић, Београд 1984.
4. *История на българите 1878-1944 в документи*, Том II, Съставителство и редакция: В. Георгиев, С. Трифонов, Софија 1996.
5. *Jugoslavija 1918 – 1984 (zbirka dokumenata)*, priredili: V. Petranović, M. Zečević, Beograd 1985.
6. *Међународни уговори Црне Горе 1878 – 1918. Зборник докумената са коментаром*, приредили: Г. Перaziћ, Р. Распоповић, Подгорица, 1992.
7. *Србија 1878. Документи*. Приредили: М. Војводић, Д. Живојиновић, А. Митровић, Р. Самарцић, Београд 1978.
8. *Църковно – народният събор 1871. г. Документален сборник*. Съставителство и редакция: Х. Темелски, Софија 2001.

Периодика

1. *Политика*, Београд. (23. април 1914; 12. април 1915; 4. децембар 1919).

Литература

1. Avramovski, Ž. (1985). *Ratni ciljevi Bugarske i Centralne sile 1914 – 1918*, Beograd: ISI.
2. Антић, Д. (2014а). Српска штампа о Сарајевском атентату и приликама пред почетак Великог рата 1914. године, *Комуникаційні технології, Науковий журнал*, Том 3, Київ: Київський національний університет култури і мистецтва.

3. Антић, Д. (2014б). Балкански ратови 1912/1913. године кроз призму српско – бугарских односа, Зборник радова: *Историографија и савремено друштво*, Ниш: Филозофски факултет Ниш.
4. Антић, Д. (2014в). Безбедносне прилике и страдање Срба у Косовском и Битољском вилајету 1905. године кроз призму дневног листа Политика, *Баштина*, св. 36, Приштина – Лепосавић: Институт за српску културу.
5. Антић, Д. (2013а). О појединим облицима српско-бугарске сарадње у првој половини XIX века, *Along clio`s ways... Topical problems of modern historical science*, edited by: Mihovil Vojnovic, Sasa Kozuh, Копер: University of Primorska.
6. Антић, Д. (2013б). Македонско питање на размеђи векова као предмет раздора Краљевине Србије и Кнежевине Бугарске, *Радови Филозофског факултета*, бр. 15, књ. 2, Пале: Филозофски факултет.
7. Alison Phillips, W. (1897). *The war of Greek independence, 1821 to 1833*, London.
8. Божилов, И., Попов, Д. (2008). *Историја Бугарске*, Београд: Клио.
9. Вучковић, В. (1956). *Дипломатска историја српско – бугарског рата (1885-1886)*, Београд: Научно дело.
10. Војводић, М. (2007). *Изазови српске спољне политике (1791-1918)*, Београд: Историјски институт Београд.
11. Gleni, M. (2001). *Balkan 1804 – 1999: nacionalizam, rat i velike sile*, I, Beograd: Samizdat B92.
12. Ђуришић, М. (1998). *Знамените битке и бојеви српске и црногорске војске. Убиткама код Скадра, Једрена и Брегалнице 1912/1913*, V, Београд: Православна реч.
13. Ђорђевић, Д. (1960). Пашић и Миловановић у преговорима за Балкански савез 1912. године, *Историјски часопис*, књ. IX – X (1959), Београд: Историјски институт Београд.
14. Јовановић, Ј. (1938). *Јужна Србија од краја XVIII века до ослобођења*, Београд: Геца Кон.
15. Јовић, С., Атанасковић, Ж. (1983). *Битке и бојеви: Источна Србија, Јужна Србија, Косово 1804-1944*, Ниш: Градина.
16. Јовановић, С. (1901). *Српско – бугарски рат*, Београд: Дворска књижара Мите Стајића.
17. Попов, Ч. (1995). *Од Версаја до Данцига*, Београд: Службени лист СРЈ.
18. Попов, Ч. (2008). *Источно питање и Српска револуција 1804-1918*, Београд: СКЗ.
19. Popović, N. (1980). *Antanta i srpsko-bugarski odnosi u Prvom svetskom ratu, Jugoslovensko – bugarski odnosi u XX veku*, I, Beograd: ISI.
20. Радојевић, М., Димић, Ј. (2014) *Србија у Великом рату 1914-1918*, Београд: СКЗ.
21. Самарцић, М. (2004). Извештај Ђорђа Симића о развоју Берговског питања 1884. године, *Истраживања*, бр. 15, Нови Сад: Филозофски факултет у Новом Саду.
22. Самарцић, М. (2008а). Србија и бугарско питање 1878-1885, *Зборник Матице српске за историју*, бр. 77-78, Нови Сад: Матица српска.
23. Самарцић, М. (2008б). *Од Сан Стефана до Сливнице*, Нови Сад: Филозофски факултет.
24. Соколовић, К. (1995). *Хиљаду дана страдања. Ратни дневник телеграфисте војводе Степе Степановића*, Ниш: Просвета.

25. Стојанчевић, В. (1988). *Србија и српски народ за време рата и окупације 1914 – 1918. године*, Лесковац: Народни музеј.
26. Стојанчевић, В. (1986). *Србија и Бугарска од Санстефанског мира до Берлинског конгреса*, Београд: Просвета.
27. Стојанчевић, В. (2004). *Обавештајна служба у Карађорђевој и Милошевој Србији*, Београд: Војска.
28. Хаџи – Васиљевић, Ј. (1922). *Бугарска зверства у Врању и околини*, Нови Сад: Застава.
29. Хаџи – Васиљевић, Ј. (1913). *Бугарска Ексархија и њен утицај на Балканске Словене*, Београд: Нова штампарија Давидовић.
30. Цвијић, Ј. (1931). *Балканско полуострво и јужнословенске земље*, II, Београд.
31. Чубриловић, В., Поровић, В. (1938). *Србија од 1858. до 1903*, Београд: Геца Кон.

Ms Dejan D. Antić

A VIEW OF SERBIAN – BULGARIAN RELATIONS AT THE END OF THE 19th AND AT THE BEGINNING OF THE 20th CENTURY

Summary: *The roots of Serbo-Bulgarian relations date back from the medieval period. The political relations between Serbs and Bulgarians were interrupted after the Turkish conquest of a part of South-East Europe. The beginning of a new kind of relations intensifies during the 19th century. The Serbo-Bulgarian relations in the 19th and at the turn of the 20th century range from mutual support in the fight for the national recognition and independence of the two nations which was manifested in the diplomatic, economical, cultural and educational field, to intensity, political conflicts, war propaganda and direct armed conflicts. This study deals with the analysis of the Serbo-Bulgarian relations from the Great Eastern Crisis (1875-1878), through the Serbo-Bulgarian War in 1885 and solving the problems related to solving the Macedonian Question, until the end of World War I and the signing of the peace treaty by The Kingdom of SHS and the Kingdom of Bulgaria in the Paris suburb Neuilly-sur-Seine. Analyzing certain important political and geopolitical questions of Belgrade and Sofia which appeared in the bilateral relations between the two countries in the aforementioned period it was tried to point out all the complexity of the Serbo-Bulgarian relations on which the safety and stability of Balkan peninsula depended to a great extent.*

Key words: *Serbo-Bulgarian relations, treaty, war, government, territory.*